

ÁRVA László

Globalizáció: kezdet, szakaszai és vége...?

Bár a globalizációról (kezdetben különböző címek alatt) már a hatvanas évektől jelentek meg írások, igazán csak a hetvenes évek vége óta adnak ki nagyobb számban könyveket és tanulmányokat, s azóta az ilyen jellegű munkák száma exponenciálisan növekszik. Ma az átlagos könyvesboltban is több méter polcot foglalnak el a témakört tárgyaló munkák.

A globalizációról szóló tanulmányok rendre vizsgálják a jelenség gazdasági, társadalmi, politikai, művészeti és környezeti hatásait, a fogyasztás és az értékrendszerek egységesedését, a gazdag és szegény országok kapcsolatait a globalizált világban és így tovább. Ma már nincs a társadalomnak olyan szegmense, amelyről ne mutatták volna ki, hogy a globalizáció jelentős változásokat indított el benne. Bár a globalizáció fogalma a 20. század második felének terméke, ma már világos, hogy nem csak egyetlen globalizációról beszélhetünk, amely napjainkban zajlik, hanem volt egy hullám a 19. században és még korábban, a 15–17. században, a nagy felfedezések idején is. Az első két globalizáció – ha nem is állt le teljesen – idővel megtorpant a háborúk és a meghatározó európai országok bezárkózása miatt. Napjaink globalizációja mindaddig ellenállás nélkül haladt előre, de sokan vélik úgy, hogy a fejlődés fenntarthatósága miatt vissza kellene fogni az ütemét, sőt egyes jelek szerint a technológiai fejlődés olyan irányokat vesz éppen napjainkban, amelyek a globalizációs folyamat lelassításához vagy akár teljes lefékezéséhez vezethetnek.

A globalizáció története és szakaszai

Globalizáció az a folyamat, amelynek során egységes világgazdasági rendszer alakul ki a Földön, és amelynek következtében egységesedik a fogyasztás szerkezete, valamint a kultúra és az értékrendszer. A gazdaságtörténeiszek rendszerint három hullámát különböztethetik meg, bár a köznyelv általában csak napjaink folyamatait nevezi globalizációnak. Az első hullámra a nagy felfedezések és az első gyarmati világbirodalmak kialakulása idején került sor a 15–17. században, a következő a napóleoni háborúk után, a 19. század második és harmadik harmadában bontakozott ki – bár az amerikai Suzanne Berger ezt nevezi első globalizációnak –, a harmadik globalizációra pedig a huszadik század utolsó évtizedeiben került sor és még ma is tart. A folyamatot úgy kell elképzelni, hogy a globalizációs dagályokat apályok követik. A dagályok hosszabb nemzetközi békeidőszakokra jellemzőek, az apályokat pedig rendszerint háborús korszakok váltják ki.

Az első globalizációs dagály idején, a nagy földrajzi felfedezések nyomán a 16. században rohamos fejlődésnek indult a világkereskedelem. Megjelentek az első jelentősebb beruházások, elsősorban az újonnan felfedezett amerikai, ázsiai és afrikai területeken.

Elsősorban ültetvényeket hoztak létre, kereskedelmi állomásokat létesítettek, kikötőket építettek. Az első globalizációs hullámot a nagy európai háborúk fékeztek le, és ha teljesen nem is fordították vissza, a jelenség jelentősen veszített lendületéből a 18. század végére. A dinasztikus háborúk, valamint a század végi francia forradalom, majd a századfordulón Napóleon háborúi szinte teljesen leállították a globalizáció gépezetét. Napóleon bukása után hosszú, csak kisebb forradalmaktól és háborúktól megzavart békeidőszak köszöntött Európára és a világra, és ekkor a folyamat újabb lendületet kapott. Ahogy Suzanne Berger azt érzékletesen és alaposan elemezte, a 19. század második felére már a világ legtávolabbi pontjai is kezdtek bekapcsolódni a világkereskedelembé és a jelentős – főként Európából a gyarmatokra irányuló – migrációs hullám mellett a külföldi beruházások is gyors ütemben növekedtek, már nem csak a gyarmatok felé, hanem Európán belül (Spanyolországban, Németországban, az Osztrák-Magyar Monarchiában, sőt Oroszországban) is.

A második globalizációt az első világháború, az azt követő válság és a második világháború, majd az elzárkózó, saját úton haladó szocialista országok kiválása ismét több tucat évre megtörte. Érdekes, hogy a 20. század első éveiben olyan optimista hangulat uralkodott Európában, hogy Norman Angell angol közgazdász, a *The Economist* című hetilap rovatvezetője, a *Nagy illúzió* című könyvében 1910-ben azt írta, hogy Európában a gazdaságok összefonódásai miatt nem lehetséges háború, mert a németek nem fogják Franciaországban a saját tulajdonaikat lebombázni, és ugyanez igaz fordítva is. Az első világháború azonban látványosan keresztülhúzta ezt az érvelést, sőt az azt követő válságok sorozata, illetve a második világháború igen hosszú globalizáció apályt eredményezett, amikor nemcsak a külföldi tőkeberuházások üteme, de a külkereskedelem is erősen visszaesett.

Érdekes módon a második világháború csatazajának elültével a globalizációs dagály nem indult el automatikusan, bár a legfejlettebb országok Európában és Észak-Amerikában erősen törekedtek erre. Ekkor teremtették meg a későbbi globalizációs dagályok intézményi feltételeit. Ez idő tájt nemcsak az ENSZ és szakosított szervezetei jöttek létre, hanem a nemzetközi kereskedelemhez elengedhetetlen pénzügyi stabilitást biztosítani kívánó Nemzetközi Valuta Alap (IMF) és az elmaradott országok számára fejlesztési forrásokat biztosító Világbank (IBRD) is. Ugyanakkor a nemzetközi kereskedelem fejlesztését a vámtarifák csökkentése révén megvalósítani kívánó Kereskedelmi Világszervezet (WTO) ekkor még nem jött létre, annak megalapítására 1995-ig várni kellett. A közbeeső idők során az 1947-ben megkötött Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) egymást követő fordulói látták el ezt a szerepet. A globalizáció újabb dagályára mégis a hetvenes évekig kellett várni, ugyanis a világ jelentős részét az önellátásra törekvő, a globalizáció elől elzárkózó szocialista országok, illetve az egyre inkább hasonló ideológiát valló, a volt gyarmatosító országokkal élesen szembeforduló volt gyarmatok tették ki. Ezen országokkal egyszerűen nem lehetett (gyakorta jogszabályilag sem) olyan élénk beruházási forgalmat bonyolítani, mint amire a globalizáció újabb szakaszához szükség lett volna.

A külföldi beruházások liberalizálása a hetvenes évek során szorosan összefüggött a fejlődő országok adósságválságával. A második világháborút követően az újonnan függetlenné vált egykori gyarmatok követni kezdték a latin-amerikai példát, vagyis az állam által segített importhelyettesítő iparosítást. Latin-Amerikában ugyanis az első világháború, majd az azt követő 1929–33-as válság, illetve a második világháború elvágta a térséget hagyományos európai felvevő piacaitól, ahonnan a latin-amerikai országok beszerezték iparcikkeiket. Ebben a helyzetben határozta el – Raul Prebisch és Celso Furtado latin-amerikai közgazdászok elemzéseire és javaslataira támaszkodva – az állam által támogatott importhelyettesítő iparosítás elindítását. Mivel az eufemisztikusan már az ötvenes évektől „fejlődő országoknak”

nevezett, valójában igencsak elmaradott volt gyarmati országok szintén nem voltak képesek belső erőforrásaik révén iparfejlesztési törekvéseik finanszírozására, ezért azokat nagyrészt külföldi hitelekkel igyekeztek fedezni. Ez eredményes is volt egészen a 20. század hetvenes éveig, amikor aztán hirtelen megjelent a nemzetközi adósságválság.

A válság előzménye abban állt, hogy a vietnámi háború során az Egyesült Államok jelentős költségvetési deficitet halmozott fel, továbbá az 1973-as arab-izraeli háborút követően a csalódott arab olajtermelő országok olajembargót vezettek be, amelynek nyomán az olajárak jelentősen növekedni kezdtek. Ennek hatását csak erősítette az Irak és Irán között pár évvel később kirobbant háború, amikor a két fél egymás olajtermelő kapacitásait, illetve tankhajóit kezdte pusztítani. Sajátos helyzet alakult ki: az árak emelkedtek, de a termelés stagnált. (Ezt nevezték akkoriban stagflációnak, a stagnálás és az infláció szavak összevonásából.) Ilyenre korábban nem volt példa. Valójában ezt a helyzetet költségindukált inflációnak kellett volna tekinteni, amelyre a hagyományos költségvetési és pénzügyi politikai eszközök nem hatnak. Ezzel szemben az amerikai jegybank, a FED úgy reagált, hogy jelentősen megemelte a kamatlábakat, annak reményében, hogy ez visszafogja a keresletet és ez segít az inflációt megfékezni. Ennek eredménye azonban – nem véletlenül – elsősorban az lett, hogy a változó kamatozású hitelekben eladósodott szegény fejlődő országok nem voltak képesek tovább finanszírozni fejlesztési hiteleik törlesztését. Kitért a nemzetközi adósságválság, a nemzetközi szervezetek, illetve a hitelezők klubjai pedig nem voltak képesek (vagy inkább készek) arra, hogy segítsenek a fejlődő országoknak.

Ekkoriban találták ki (főként amerikai közgazdászok), hogy hitel helyett inkább külföldi tőkeberuházások révén kellene finanszírozni a fejlődő országok fejlesztési igényeit. Sőt, ekkoriban került sor az úgynevezett „debt-equity swap” javaslat megvalósítására, ami azt jelentette, hogy a korábban fejlesztési céllal felvett hiteleket részben elengedték helyi vállalatok (elsősorban közüzemi vállalatok) tulajdonrészéért cserébe. Ekkoriban került sok latin-amerikai szolgáltató vállalat észak-amerikai multicégek kezébe. A harmadik globalizációs dagály alapvetéseit az ún. *Washingtoni Konszenzus* tíz pontjában John Williamson, Észak-Amerikában dolgozó angol közgazdász fogalmazta meg, 1989-ben. A pontok tükrözték az IMF, a Világbank és az Egyesült Államok Pénzügyminisztériumának véleményét arról, mit kellene tenni a válságban lévő szegény fejlődő országoknak a gazdasági növekedés beindítása érdekében.

Williamson szerint a fejlődő országokban a következők jelentik a gazdasági növekedés felgyorsításának szükséges és elégséges feltételeit: 1. Költségvetési fegyelem, a deficit elkerülése; 2. A kormányzati támogatások leépítése, és a megtakarításokból a növekedést segítő, a szegénységet csökkentő és az infrastruktúrát fejlesztő programok elmozdítása; 3. Adóreform, az adóalap szélesítése az adómérték mérséklése; 4. A kamatlábat a piac határozza meg; 5. Versenyképes devizaárfolyamok; 6. Kereskedelmi liberalizáció, az import liberalizálása, a mennyiségi kvóták eltörlése révén, vámcsökkentés; 7. A külföldi közvetlen beruházások liberalizálása; 8. Az állami vállalatok privatizálása; 9. Dereguláció: a piacra lépést korlátozó szabályok eltörlése, kivéve a biztonságpolitikai, környezetvédelmi, illetve a pénzügyi szervezeteket fogyasztóvédelmi célokból ellenőrző korlátozásokat; 10. A tulajdonjog védelme a jog eszközeivel. A *Washingtoni Konszenzust* később élesen bírálták, és különösen a 2008-as válság után egyre többen jelentették ki, hogy az eleve elhibázott volt és mára végleg halott.

A 20. század végén (a hetvenes évektől kezdve) beindult harmadik globalizáció, bár jelentősen hasonlított a korábbi hullámokra, sok tekintetben új fejleményeket hozott. A korábbi dagályokhoz képest ekkor is jelentős mértékben bővült a külkereskedelem, de ennek az új globalizációs hullámnak voltak saját jellemzői is, amelyek eltértek a korábbi szakaszoktól. A külföldi beruházások nyomán kialakultak a több országban leányvállalatokkal rendelkező

világméretű transznacionális vállalatok (amelyeket gyakran neveznek multinacionális vállalatoknak vagy multiknak), amelyek a világgazdaság meghatározó szereplőivé váltak. A külkereskedelmen belül a nemzetközi vállalatok egyes, különböző országokban elhelyezkedő részegységei közti nemzetközi kereskedelem (vagyis az „intra-company trade”) egyre meghatározóbbá vált, és egyes becslések szerint elérte az összes külkereskedelmi forgalom több mint felét.

A harmadik, még ma is tartó globalizációs dagály lényege az, hogy a transznacionális vállalatok termékeiket a szegény, olcsó bérű országokban (például Ázsiában, Latin-Amerikában vagy Kelet-Európában) termeltetik meg, viszonylag alacsony fizetésű munkaerőt használva, a termékeket pedig a gazdag, magasabb bérszínvonalú országokban viszonylag drágán értékesítik. Ezt nevezik termelés kihelyezésnek (angolul „offshore outsourcing”, franciául „delocalisation”). Ugyanakkor a nagy hozzáadott értékű, magasan képzett munkaerőt igénylő tevékenységeket (terméktervezés, pénzügyi tervezés, globális marketing stratégia kialakítása stb.) a fejlett országokban tartják.

A globalizáció nyomán nemcsak a gazdag országok járnak jól, hanem – kisebb mértékben – a szegényebb területek is, ugyanis a legkorszerűbb ismeretek és a legújabb termelési módszerek eljutnak a Föld minden részére és ott korábban elképzelhetetlen szintű fogyasztásbővülést tesznek lehetővé. A legkorszerűbb termelés kitelepítése ugyanakkor a szellemi tulajdonjogokat kevésbé tisztelő országoknak nagy lehetőséget teremt a másutt kifejlesztett, korszerű termékek lemásolására. Kínában pl. nagy volumenben folytatták ezt a tevékenységet.

A globalizáció társadalmi, jogi és politikai előfeltételei

A globalizációnak vannak technikai, társadalmi és jogi előfeltételei, valamint gazdasági, társadalmi és ökológiai következményei. A technikai előfeltételei a szállítás és a hírközlés fejlődése. Ennek a világtörténelem során alapvetően három nagy ugrása volt és ez megfelelt a globalizáció három nagy szakaszának. A 16. századi globalizációt a tengeri hajózás és a navigációs technikák fejlődése indította el, a 19. századi második hullámot a gőzhajók, a vasutak és a távíró megjelenése tette lehetővé. A 20. század végi jelenség a légi, szárazföldi és tengeri hajózás dinamikus fejlődésén túl elsősorban a nagysebességű adatátviteli rendszerek (számítógépes hálózatok, hírközlési műholdak, mikrohullámú és üvegszál-optikás adatátvitel) kialakulása segítette elő. Társadalmi előfeltétel a politikai stabilitás és a tartós békeidőszak. A politikai zavarok és a háborúk a folyamatok megtorpanását, sőt visszaesését eredményezték először a 18. század végén – 19. század elején, majd másodjára a két világháború időszakában, illetve Oroszországban és Kínában a forradalmak után. Végül előfeltétel a kereskedelem és a külföldi beruházások kedvező jogi szabályozása. Az első globalizációt az európai hatalmak által az afrikai, ázsiai és amerikai országokra kényszerített jogrend és függőség tette lehetővé.

A 19. második harmadától a második hullám fontos előfeltétele volt, hogy az európai hatalmak a világ mind nagyobb részén szilárdították meg gyarmatbirodalmaikat, és ezzel együtt jogrendszerüket. Európán belül a meghatározó országok politikai vezetői egyre inkább hittek a szabad kereskedelem áldásaiban és ennek megfelelően a külkereskedelmet és a nemzetközi pénzügyi műveleteket jelentősen liberalizálták. A harmadik globalizáció előzményének kell tekintenünk a kereskedelem újbóli liberalizálását a GATT egyes fordulói során, majd a kilencvenes években a WTO létrehozását; úgyszintén a külföldi beruházások liberalizálását a „fejlődő országokban” a hetvenes évek után, valamint a korábban erősen magába zárkózó szocialista világrend látványos összeomlását a kilencvenes évek elején.

A globalizáció társadalmi és környezeti hatásai

A globalizáció következménye az ízlések és ideológiák egységesedése, más szóval a kulturális diverzitás csökkenése, valamint a rendelkezésre álló erőforrások gyorsuló ütemű felhasználása és a környezetszennyezés növekedése. Ez utóbbi hatások következtében a globalizációval szemben számos bírálatot megfogalmaznak a szakemberek, az egyházak, s a különböző globalizáció-ellenes mozgalmak.

A Földön rendelkezésre álló erőforrások sokáig végtelennek tűntek, ezért 1972-ben meglepetést okozott, hogy a vezető tudósok és üzletemberek által létrehozott Római Klub kiadta a *Növekedés határai (Limits to Growth)* című jelentését, amely felhívta a figyelmet arra, hogy a Föld erőforrásai végesek, s azokat egyre gyorsuló ütemben hasznosítjuk. Az erőforrások közül a kőolaj esetében látszott a legközelebbinek a gazdaságosan kitermelhető tartalékok kimerítése. Az 1973–74-ben kitört olajválság drámai módon erősítette meg ezt a véleményt. Azóta azonban folyamatosan új kőolaj-tartalékokat tártak fel, így a közeljövőben nem fenyeget a kimerülés veszélye, bár a kereslettel nem mindig lépést tartó kínálat miatt többször is erős áremelkedésekre került sor, ami komoly zavarokat okozott a világgazdaságban. A közeljövőben várható, hogy a kereslet a kőolaj iránt a 2008–2010-es válság elmúltával ismét gyorsabban nő, mint a termelés, s ez jelentős árfelhajtó hatással járhat. Ez részben be is következett, ahogy az olaj ára fokozatosan emelkedni kezdett, s bár még messze van a korábbi szintektől, azért mégis jelentősen magasabb, mint volt. Úgy látszik, a kőolajtermelő országok nem képesek elég gyorsan követni az emelkedő keresletet. Jelentős veszélyt jelent ugyanakkor, hogy az ismert kőolaj-tartalékok földrajzilag koncentráltan helyezkednek el, ezért a politikai kockázat igen nagy. Ha akár egyetlen jelentősebb olajtermelő ország valamely helyi politikai probléma miatt átmenetileg kiesik a termelésből, ez jelentős áremelkedést eredményezhet, mint ahogy az 1973-as közel-keleti háborút, vagy az iráni forradalmat követően történt.

Középtávon – 20-30 év múlva – azonban az olajtartalékok kimerülésének veszélyével komolyan szembe kell néznünk. Ennél sokkal nagyobb probléma, hogy a fosszilis tüzelőanyagok (kőolajszármazékok, földgáz, valamint szén, koks, lignit és tőzeg) elégetése révén szennyező és üvegházhatást előidéző gázok kerülnek a légkörbe. E szennyező anyagok és gázok a légkörben több gondot okoznak, mintha egyik napról a másikra elfogyna a kőolaj. A fosszilis tüzelőanyagok elégetése során ugyanis széndioxid, illetve metán kerül a légkörbe, amelynek következtében a légkör úgy viselkedik, mint az üvegház: a Föld felszínéről visszaverődő meleg sugárzást a légkörben felgyülemelő széndioxid és metán nem engedi eltávozni, hanem megfogja a légkörben, amely így mind jobban felmelegszik. A Föld átlaghőmérséklete az elmúlt évtizedekben jelentősen emelkedett, és bár néhány kutató ezt inkább a Nap-tevékenység változásának tudja be, a tudósok döntő része bizonyítottan látja a széndioxid koncentráció és a felmelegedés közötti kapcsolatot. A 20. század közepén a szakértők nagy része úgy vélte, hogy az energia-felhasználás területén a fosszilis tüzelőanyagokat gyorsan fel fogja váltani az atomenergia, ám erre az áttörésre mind a mai napig nem került sor az atomenergia-termelés kockázatai miatt, amit kisebb erőműbalesetek mellett Csernobil katasztrófája és Fukushima balesete látványosan igazolt. Ezért rövid-közép távon egyre inkább a megújuló energiaforrások – napenergia, geotermikus energia, vízerőművek, szélenergia stb. – súlyának növelése lehet célunk a fosszilis tüzelőanyagok rovására. Napjainkban a világ energiatermelésén belül kb. 35% a kőolaj, 28% a szén, 23% a földgáz, 6% a vízi energia, 6% az atomenergia, míg a fennmaradó 2%-on a geotermikus energia, biomassza, napenergia és szélenergia osztozik.

A globalizáció önmagában is elősegíti a szennyezést és az üvegházhatású gázok növekedését. Mind nagyobb volumenű feldolgozóipari termelést, s egyre több szállítást és

utazást eredményez. Még a turizmus is hozzájárul a környezetszennyezéshez a repülőutak széndioxid kibocsátása révén. A globális felmelegedés nyomán elolvadnak a gleccserek és a sarkvidék jégtakarója, ami több méterrel megemelheti a tenger szintjét. Ez több tíz- vagy százmillió ember lakóhelyét öntheti el és a világ mezőgazdasági termőterületei is veszélybe kerülhetnek. A felmelegedés a bonyolult meteorológiai összefüggések miatt lokális lehűlésekkel is járhat, ami Európát érintheti kedvezőtlenül. Egyes előrejelzések szerint az Európát fűtő Golf-áramlat leállhat, így Európában a korábbinál hidegebb évek köszönhetnek be. 2017–2018 folyamán Észak-Amerikában tapasztalhattunk a szokásosnál hidegebb telet.

A globális felmelegedés elleni küzdelem fontos állomása volt a kyotói egyezmény, amely a légkörbe jutó széndioxid mennyiségét kívánta korlátozni. Az egyezményt aláíró országok kötelezettséget vállaltak arra, hogy csökkentik kibocsátásukat. Sok kutató nem tartja elegendőnek az egyezményben vállaltakat, és határozottabb lépéseket követel a széndioxid kibocsátás csökkentése érdekében. Az Európai Unió is elhatározta az emisszió csökkentését és célul tűzte ki, hogy 2020-ra az energiatermelés 20%-át tiszta, megújuló forrásokból állítja elő. Ma már látszik, hogy ezt a célt nem lesz könnyű elérni.

Az ipari termelés gyors növekedése és kiterjesztése a korábban elmaradott országok távoli területeire jelentős mértékben veszélyezteti az ivóvízkészleteket és a termőterületeket, valamint a Föld tüdejét jelentő erdőségeket is. Az ellenőrizetlen globalizáció következményei a nem szabályozott iparfejlesztés és urbanizáció, valamint a fakitermelés, amelyek együttesen komolyan veszélyeztetik a gazdasági fejlődés fenntarthatóságát. Rövid távon tehát nem annyira a kőolaj és a nyersanyagok hiányától, hanem inkább a környezetszennyezés következményeitől és tiszta ivóvíz hiányától, valamint a termőföldek és az erdők pusztulásától kell tartanunk.

Globális társadalom – homogenizáció és növekvő különbségek

A globalizáció gazdasági vetületei maguk után vontak társadalmi átalakulásokat is: jelentős egységesedést figyelhetünk meg a világban. A multik minden piacon jelen vannak és mindenütt ugyanazon gyártók márkáit vásárolják az emberek. A homogenizáció irányába hat a tömegkommunikáció fejlődése is. Az elektronikus hírközlés (rádió, televízió és főként az internet) révén a világ minden lakosához nagyrészt ugyanazok a hírek jutnak el, erről írta McLuhan már a hatvanas évek közepén, hogy a világ globális faluvá válik. Ebben a faluban a hírek fénysebességgel terjednek, mindenki részese a híreknek és a viselkedésmódok, ízlések is egyre inkább hasonulnak egymáshoz.

A homogenizációt fokozza az is, hogy a transznacionális vállalatok a világ minden részében létrehozzák leányvállalataikat, amelyekben azonos munka- és viselkedési normákat követelnek meg alkalmazottaiktól, legyenek bár amerikaiak, európaiak, ázsiaiak vagy afrikaiak. A rádió és televízióállomások, az újságok és könyvkiadók a világon egyre nagyobb mértékben kerülnek néhány nagy transznacionális vállalat kezébe, amelyek hasonló kulturális tartalmakat szolgáltatnak a világ minden részén. A legtöbb filmet a világon az Egyesült Államokban állítják elő, Hollywood termékei uralkodó pozícióba kerültek az európai filmpiacon is, és egyre növekszik az amerikai filmek behatolása a többi kontinens piacára is. A második helyen India filmtermelése áll (Bollywood), de ezek a filmek Indián kívül csak néhány ázsiai országban népszerűek. A harmadik helyen a hongkongi filmipar áll, amely Kínán kívül egyre nagyobb mértékben értékesíti termékeit a világ más részein is. Az afrikai filmpiacot a nigériai gyártók uralják. E négy ország mellett még Brazília jelentős filmgyártó, főként a latin-amerikai országokban, ahol azonban az Egyesült Államok részesevé is növekszik. A kisebb országok filmipara az elmúlt évtizedekben jelentős mértékben visszaszorult, ezért

az EU erősen támogatja az európai filmgyártást, ami nem könnyű, mert a nagy nézőszám és az angol nyelv előnye miatt az amerikai gyártók termékei jelentősen olcsóbbak, mint a jóval kisebb nézettséget élvező európai termékek. Az étkezési szokások homogenizálását is megfigyelhetjük, hiszen az amerikai gyorséttermek mellett a kínai vendéglők és az olasz pizzériák a világ minden országában megjelentek és gyorsan népszerűek lettek. A felsőoktatásban a hallgatók nemzetközi mobilitása felgyorsult. A távoli országokból érkező hallgatóknak a világ minden részén egymáshoz hasonló képzést nyújtanak az egyetemek.

A globalizáció nemcsak a társadalmak egységeseződésének irányába hatott, hanem előmozdította a különbségek növekedését is. Az Oxfam International 2018-as, a davosi Világgazdasági Fórumon ismerttetett jelentése szerint a világ 1%-át kitevő gazdag emberek a világ gazdaságának 82%-ával rendelkeznek. Míg a jóléti állam filozófiája a jövedelemkülönbségek csökkentését célozta a progresszív adózás és mindenre kiterjedő kötelező társadalombiztosítás révén, és a huszadik század ötvenes-hatvanas-hetvenes éveiben az egyes országokon belül csökkentek is a jövedelmi különbségek, addig napjainkban a differencia növekedését figyelhetjük meg mind az egyes országokon belül, mind a szegény és gazdag országok között. Sok olyan városrész van a még leggazdagabb országok nagyvárosainak peremén is, ahol nagy szegénységben munkanélküliek tömegei élnek. Növekszenek a leggazdagabb és a legszegényebb országok közti különbségek is, bár a harmadik világ egyes országai (pl. Brazília, Kína, India stb.) gyorsan fejlődnek.

Érdekes megfigyelés, hogy a globalizálódás egyik legfontosabb tényezője, a külföldi működőtőke-beáramlás nem garantálja automatikusan a gazdasági növekedést. Latin-Amerikába hasonló mértékben áramlott be külföldi működő tőke, mint Délkelet-Ázsiába, de az előbbi kontinensen nem növekedett olyan ütemben a gazdaság, mint az utóbbiban. Ez azt igazolja, hogy olyan helyi gazdaságpolitika szükséges, amely biztosítja, hogy a helyi vállalkozások felzárkózzanak és kapcsolódjanak az országba beáramló beruházások nyomán ott megtelepülő multinacionális vállalatokhoz. Ha erre nem kerül sor, akkor a beruházások nyomán vállalati enklávék, elszigetelt, a helyi cégekkel kapcsolatban nem álló külföldi leányvállalatok fognak működni az országban és a térség egésze nem részesül a gazdasági növekedésből.

Ellenállás a globalizációval szemben

A gazdasági egyenlőtlenségek, a környezetszennyezés miatt és a kulturális diverzitás csökkenése nyomán a világban sok helyütt növekedett az ellenállás a globalizációval szemben. Különösen erős visszautasítást lehetett tapasztalni a 2008-as nagy gazdasági válságot követően. Az elmaradott országok egy része, illetve a fejlett országokban élő bevándorlók ellenségesen reagáltak a globalizációra és a vallási fanatizmus, mindenekelőtt a muzulmán fundamentalizmus felé fordultak. A globalizáció vallási alapú elutasítása jelen van több más vallási közösségen belül is, de ez a vonulat a legszélsőségesebb formában a muzulmán fundamentalistáknál jelentkezik. Ők úgy gondolják, hogy a globalizáció világi értékeket kényszerít az emberekre, amely ellentétes a vallás előírásaival, tehát akár terrorista módszerekkel is küzdeni kell az ezt megtestesítő amerikai és nyugat-európai hatások ellen. Bár a muzulmán fundamentalizmus általában a társadalom periferiáján él, szegény emberek közt hódít (éljenek azok a harmadik világ bádogyarosaiban vagy nyugat-európai lakótelepeken), sok esetben gazdag és művelt emberek is a fundamentalizmus híveivé válnak és terrortámadások előkészítésében vagy végrehajtásában működnek közre. A nagy világvallások vezetői általában nem utasítják el élesen a globalizációt, de sok esetben felhívják a figyelmet arra, hogy a folyamatait jobban

ellenőrzés alatt kell tartani. Ilyen szellemben nyilatkozott több ízben XIV. Benedek pápa is, aki a globalizáció visszasságai mellett szólt annak áldásairól is, nevezetesen a jólét növekedéséről, a szegénység csökkenéséről. A mérsékelt muzulmán vallási vezetők is hasonló álláspontot képviselnek, és elhatárolódnak a fanatikuskótlól.

A globalizáció visszasságairól számos tanulmány jelent meg. Egyik legismertebb bírálója a közgazdasági Nobel-díjas Joseph Stiglitz, a Világbank volt elnöke, akinek több ilyen jellegű munkája még 2008 előtt készült, s magyarul is megjelent. Stiglitz nem az egész globalizációt utasítja el, hanem a gazdaság globalizációs folyamatainak hatékonyabb ellenőrzését javasolja.

A globalizáció komoly és tárgyyszerű kritikussai mellett vannak olyan globalizáció-ellenes mozgalmak is, amelyek nem annyira szakszerű érveléssel, hanem tüntetésekkel, olykor erőszakos megmozdulásoktól sem visszariadva jelzik véleményüket. Sokszor került sor a globalizációellenes csoportok tüntetéseire és a rendőrökkel való összecsapásokra a jelentősebb nemzetközi rendezvények és fórumok idején, mint például a vezető államok kormányfőinek csúcstalálkozói, felső szintű NATO-találkozók, a Világbank és a Nemzetközi Valuta Alap rendezvényei.

A globalizáció mégsem lassul le 2010 után?

Az antiglobalista mozgalmak, illetve a globalizációval szembeni politikai ellenállás látni valóan nem eredményezték a globalizáció tényleges és érezhető válságát. Az EU-n belül a globalizációval elégedetlen visegrádi országok mellett 2008 tavaszáig szinte csak Ausztriában lehetett a mérsékelt globalizációellenes politikai erőter – erősen viszonylagos – választási győzelmét érzéklni. A 2008–2012 közti gazdasági válságot követően nem láthatjuk jeleit sem a külkereskedelem, sem a külföldi közvetlen tőkeberuházások szignifikáns és tartósan ígérkező lelassulásának. Valószínű, hogy a „kutya ugat, a karaván halad” effektussal állunk szemben, ahol a globalizációellenes erők egyszerűen nem voltak képesek olyan jelentősekké válni, hogy akárcsak fékezni tudnák a folyamatokat. Sőt Európában a globalizációval szembeni politikai ellenállás is gyengülni látszik. 2018-ban a Brexitet az angolok jelentős része már visszacsinálná, és Németországban vagy Franciaországban sem a globalizációellenes erők erősödtek meg a 2017-es választásokon.

A robotizáció gazdasági hatásai – mégis lesz globalizációs lassulás?

Ugyanakkor talán a globalizáció mégis lelassul, vagy akár le is állhat, ha nem is a politikai ellenállás, hanem a gazdasági fejlemények, nevezetesen a robotizáció miatt. Az eddigiek során elsősorban a robotizáció és a foglalkoztatás közti kapcsolatot vizsgálták. Sajnos arra nézve nincs egybehangzó vélemény, hogy a robotizáció összességében milyen hatást fog gyakorolni a munkaerőpiacra. Bár a közgazdászok nagy része szerint a robotizálás összességében csökkenteni fogja a foglalkoztatást és ennek révén az állami bevételeket, arra vonatkozóan már nincs egyetértés, hogy az egyes országokban pontosan milyen mértékű lesz a munkaerő kereslet alakulása. Sőt a csökkenést előrejelző többségi vélemények mellett volt néhány olyan prognózis is, amely azt állította, hogy a robotizálás nyomán munkaerőhiány léphet fel. De van egy feltehetően sokkal fontosabb hatás is: a robotizálás és a globalizáció közti kapcsolat. Itt ugyanis a tulajdonos részéről az a fő kérdés, hogy miért vigye ki a termelést távoli, alacsony bérű országba, ha ugyanazt a munkát olcsóbban és jobban el lehet végezteni a piacokhoz közel lévő telephelyeken, robotokkal. Ezek a gépek (különösen az egyre inkább elterjedő önjavító típusok) egyszerű kiadást jelentenek, még karbantartásra és folyamatos beállításokra sincs szükség. Ezek a költségek pedig rendszerint, ha nem is egy összegben – bár arra is van

példa sok helyütt –, de leírhatók a társasági adóból, míg a munkaerő alkalmazása folyamatos bérkiadásokat igényel, amelyre további munkáltatói terhek (adók, társadalombiztosítási járulékok) rakódnak.

Felhasznált irodalom

- N. Angell: *The Great Illusion. A Study of the Relation of Military Power in Nations to their Economic and Social Advantage.* G.P. Putnam's & Sons, New York, 1910. (First ed.)
- Árva L. – Kiss L. – Shelja Jose Kuruvilla: *New Challenges and Post Modern Solutions in Tourism in the Times of the Climatic Change = International Journal of Business Insights and Transformation, Volume 8 Issue 2 (April 2015 – September 2015)*
- Az asztalosnak is értenie kell a robotokhoz = https://index.hu/gazdasag/2017/10/20/rainer_strack_bcg_interju/*
- R. Benichi: *Histoire de la Mondialisation.* Vuibert, Paris, 2003.
- S. Berger: *Notre premiere mondialisation.* Seuil, Paris, 2003.
- C. Furtado: *Uma economia dependente.* Ministério da Educação e Cultura, Rio de Janeiro, 1956.
- Katona K. – Árva L. – Schlett A.: *Stages of globalisation,* Kaligram, Prague, 2013.
- Marshall McLuhan: *The Gutenberg Galaxy. The making of Typographic Man.* Univ. of Toronto Press, Toronto, 1962.
- D. H. Meadows – J. R. Meadows – W. Behrens: *The Limits to Growth.* Club of Rome, Universe Books, 1972.
- Oxfam Report = <https://www.oxfam.org/en/pressroom/pressreleases/2018-01-22/richest-1-percent-bagged-82-percent-wealth-created-last-year>
- Raúl Prebisch: *Commercial Policy in the Underdeveloped Countries = American Economic Review, 1959.*
- J. E. Stiglitz: *A globalizáció és visszasságai.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2003.
- UN World Investment Reports, 1993–2017. UNCTAD
- World Bank Statistics (2001–2017): WITS = <https://wits.worldbank.org/countrystats.aspx>
- WTO Trade Statistics (2017) = https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2017_e/wts17_toc_e.htm
- J. Williamson (ed.): *Latin American Readjustment. How Much has Happened.* Institute for International Economics, Washington, 1989.

További ajánlott irodalom

- Artner Annamária: *A globalizáció alulnézetben.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2006.
- Árva László: *A globalizáció válsága: a történelem megismétli magát? = Munkaügyi Szemle, 58. évf. 2014. 6. szám*
- Árva László – Giday András – Mádi László: *Az egészségügy fiskalizációja: kérdőjelek és válaszok = Valóság, 60. évf. 6. szám, 2017. június*
- Árva László – Mezösi Balázs – Várhegyi Tamás: *A kormányzati politika felelőssége a tőkebevonás terén = Valóság, 48. évf. 2. szám, 2005. február*
- Csath Magdolna: *Kiút a globalizációs zsákutcából.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2001.
- Csath Magdolna: *Rendszerváltás a gazdaságban avagy hogyan tűnt el a magyar ipar? Kairosz Kiadó, Budapest, 2015.*
- László Ervin: *Harmadik évezred. Új Paradigma Kiadó, Budapest, 1998.*
- Dani Rodrik: *A globalizáció paradoxona - Demokrácia és a világgazdaság jövője.* Corvina Kiadó, Budapest, 2014.